

Prof. Pavel Ambros SJ, Th.D., CMTF UP v Olomouci

oponenský posudek disertační práce v oboru teologie

Disertační práce *Společenská dimenze víry v římskokatolické církvi v České republice v teorii a praxi*, JU v Českých Budějovicích – teologická fakulta, České Budějovice 2021; 311 stran; Bibliografie, s. 184–195; Přílohy č. 1–3, s. 196–309.

Autor: Mgr. et Mgr. Jana Šídlová

Studijní obor: Teologie

Téma práce

Volba tématu je novátorská a zdravě se vymyká z obvyklé české produkce odborných pojednání. Autorka se rozhodla pokusit se pojmout téma *společenské dimenze víry* (či možná, jak z práce vyplývá, tématu *církevního společenství* nahlížené perspektivou *farnosti a malého společenství*) *empiricky*, a to hledáním propojení *sociologického* (popřípadě *etnografického*) přístupu s přístupem teologickým. Rozhodnutím propojit toto teologické téma s dalšími přístupy, dále vnést do hry přezkoumání (!) *interdisciplinární přesažnost své vlastní zkušenosti* formované povětšinou nereflektovanou pastorační praxí, a konečně zároveň hledat řešení dilematu *odstupu a účasti* poznávajícího s poznáváním nutně vede ke zdravému intelektuálnímu napětí. Autorka jej chápe pozitivně: je „nutným“ procesem očišťování se od balastu naší běžné mluvy o tom, co víra je, představuje a utváří v sociálních vztazích. Ty je třeba měnit edukací, do níž klade autorka velkou důvěru.

Výsledky práce

Hlavním plodem disertační práce je tematizace teologických postulátů opírající se o empirická zjištění dvou forem církevního společenství: farnosti a malého společenství. Autorka přináší poznatky, které ve své podstatě nejsou nové, ale dochází k nim novým způsobem. Autorka se pokouší zakotvit do zkoumání praxe církve (vždy v dvojpólovosti *theoria – praxis*) *normativní soustavy opakujících se a vzájemně propojených postupů*, které lze použít i při jiných příležitostech nebo u jiných vybraných skupin. Takto lze charakterizovat její snahu *empirického přístupu* pro teologickou interpretaci pravidel, které mají přispět ke změně stávající praxe. Závěry tohoto svého úsilí synteticky shrnuje na s. 147–148 a naznačuje i v náčrtu praktického uvedení svých závěrů do praxe příkladem *vzdělávacího plánu pro laiky*, kteří slouží v církevním společenství.

Struktura práce

Celá práce je rozdělena do sedmi kapitol, navíc doplněná *seznamem použitých zdrojů*. Obsahuje dále – co do rozsahu – objemné přílohy, zachycující rozhovory a terénní deník k případové studii z farnosti (s. 196–259) a rozhovory k případové studii z malého společenství (s. 260–308).

První kapitola (*Praktická teologie jako východisko této práce*, s. 11–38) objasňuje důvody užití empirického bádání (v průniku sociologie, etnografie a z nich vycházející případové studie) osobní víry a víry společenství věřících. Druhá kapitola (*Metodologie*, s. 39–46) vysvětluje věcně užití kvalitativního přístupu, doplněný o výzkum etnografický. Třetí kapitola (*Společenství jako teologický fenomén*, s. 47–80) je převzata z větší části z diplomové práce autorky (*Malá společenství církve jako prostor pro náboženskou edukaci*, TF JU, České Budějovice 2015) bez hlubší revize. Čtvrtá kapitola (*Jak lidé prožívají víru ve společenství: případová studie z farnosti*, s. 81–100) a pátá kapitola (*Jak lidé prožívají víru ve společenství: případová studie z malého společenství*, s. 101–116) shrnují výsledky avízovaného výzkum. Šestá kapitola (*Komparace případových studií a prakticko-teologická reflexe*, s. 122–148) přináší jejich komparaci a poslední kapitola (*Vzdělávací plán pro laiky, kteří slouží v církevním společenství*, s. 149–180). Struktura práce sleduje vytčený cíl, postup napovídá způsob uvažování a kladení otázek autorce vlastní a nese rysy školské práce. Je poplatná předem stanovenému plánu a z tohoto hlediska je logika struktury práce nesena spíše formálním přístupem, než obsahovým.

Meritorní hodnocení

Autorka se vydává odvážně na cestu propojení empirického výzkumu s teologickou reflexí. Je patrné, že centrem práce je čtvrtá, pátá a šestá kapitola, v nichž pomocí kvalitativního výzkumu nechává vystoupit *sociologicky vnímatelnou realitu víry* ve vybrané farnosti (s. 81–100) a zvoleného malého společenství (s. 101–121). Získaná data mají v kvalitativním výzkumu směřovat ke konstrukci vzorku, reprezentující soubor jedinců a rovněž soubor problémů jejich relevantních dimenzí. Autorka zápasí především s otázkou vztahu sběru dat a zúčastněného pozorování. Podstatné je přesné stanovení indikátorů napomáhající k tomu, aby výzkum rozpoznal i to, co zkoumané objekty samy neví. Autorka zde prokazuje schopnost dobře pracovat s terénními poznámkami, které ji vedou k dialogu sama se sebou. Ke vzniku *vnitřní biografie* zkoumané skutečnosti farnosti a malého společenství však její výzkum nevede z toho důvodu, že ve svém pozorování zůstává příliš v jednorozměrné dimenzi nahlížení opomíjející zásadu, kterou sice zná, ale nevtahuje ji dostatečně do konstruování sociologické znalosti. „Otázka metod je ve skutečnosti druhotná. První je vždy paradigma.“ (s. 39) Paradigma je ovšem vícerozměrná sociologická veličin, která otevírá obsahovou analýzu, která nejen popisuje data jako fenomény, nýbrž nalézá jejich vzájemnou dynamiku. Myslíme zde specifikaci prostředí a kontextu, definování situací, zachycení perspektiv a strategií, procesy (změny v čase), aktivity, události, vztahy. Řečeno jednoduše: data nejen vůči víře jako fenoménu, nýbrž k víře v její transcendenci. To v práci oponent výrazně postrádá.

Autorka představuje v práci své východisko, jíž má být praktická teologie. Autorka celou problematiku uzavírá v první kapitole v blíže nedefinované sympatii k pojetí ovlivněné etnografií. Toto její pojetí se v práci nachází spíše v rovině neurčitá intuice, přestože autorka zná úskalí, které propojení empirického výzkumu s teologií skrývají. (s. 36–37) Problematiku tematizuje, ale ponechává v nedefinované podobě vzbuzující pochybnost, zda se nejedná o libovůli než o způsob řešení otázky vztahu logického a ne-logického postupu poznání. Riziko, že sama tím vytváří uzavřený kruh poznání, je značné. Zaujata vyjevováním fenoménu víry, uniká jí její ontologické zakořenění. Řečeno teologicky: těžiště vidí na teologii z naší strany než v teologii z Boží strany. Normativní prvky víry, které jsou pro víru ve společenství konstitutivní (myslíme tím její diachronní a synchronní jednota) zcela pomíjí. Kořen lze vidět v nedostatečném rozlišení mezi zkušeností a zakoušením, pochopením a poznáním. (srv. P. Ambros, *Doprovázet, rozlišovat a integrovat*, Olomouc 2016, s. 143–186)

Pochybností vzbuzuje třetí kapitola, převzatá z její diplomové práce z roku 2015. Působí značně rozkolísaně v celku práce. Horizont tázání se po ekleziologických východiscích je však klíčové,

chce-li uchopit otázku víry, církevního společenství a společnosti. Autorka správně odkazuje (s. 47) na rozkolísanost pojmu anglického pojmu *community* a *communion*. Je zde třeba lépe ukázat, o co se jedná: na rozlišení latinského *communitas* (lidský aspekt církevního společenství, synonymem může být *societas*, *congregatio*) a *communio* (božský aspekt církevního společenství, dar, jímž věřící mají účast na společenství Nejsvětější Trojice), německy *Gemeinde* a *Gemeinschaft*, italsky *comunità* a *comunione* atd., jímž se rozlišuje vertikální a horizontální rozměr církve. *Communio* obsahuje podle vyjádření Kongregace pro nauku víry [Communio notio. Litterae ad Catholicam Ecclesiam Episcopos de aliquibus aspectibus Ecclesiae prout est communio (28. 5. 1992), in AAS 85 (1993), 838-850] chtěnou dvojznačnost: *simul visibilis et invisibilis*. Důležitá je jejich jednota: obě skutečnosti (*elementa*) téhož společenství jsou vnitřně spojené (*intima relatio*). Pojem společenství je tak spojen se sakramentálním charakterem církve (*indole sacramentalis*). Tato terminologie rozvíjí biblický pojem κοιῳνία (společenství skrze účastenství, na základě participace). Základní spojitost je dána tím, že *communio* se projevuje viditelně v *communitas*. Rozkolísanost v užívání je dána spíše neznalostí, než dvojznačností. Je možné doplnit, že na diskuzi mezi Kasperem a Ratzingerem (s. 50–52) poukázal v českém prostředí článek již v roce 2004 oponent (Tradice a budoucí směřování církve, in *Studia Theologica*, 6, 2004, s. 10–19). Tvrzení o neexistenci empirických dat ohledně pastorační situace ve farnostech není zcela přesné. Lze odkázat na výzkumy, které byly uskutečněny v období plenárního sněmu české katolické církve, podíl českých pastorálních teologů na výzkumném projektu prof. Zulehnera a jeho žáků (Petr Slouk, *Wie ein Weg durch den Nebel. Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils durch die tschechische Kirche im Spiegel von 31 Qualitativen Interviews mit Zeitzeugen*, Wien 2001) nebo výsledky výzkumu *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017*, Brno 2018, ke kterým lze rovněž přihlídnout; srv. Martin Fajdl, *Přijetí jáhnů věřícími ve farnostech. Pastorálněteologická reflexe na základě empirického výzkumu*, in *Studia theologica*, 2 (2013), s. 138-152; podrobně o úloze výzkumu v pastorační praxi srv. Karol Moravčík, Jozef Žuffa, *Radosť evanjelia na Slovensku. II. Fakty a názory*, Bratislava 2019); Rovněž je mnohem rozsáhlejší relevantní literatura k tématu farnosti a malá společenství. (Ambros, P., *Budoucí cesty farní pastorace*, in *Teologicky milovat cirkev*, Olomouc 2003, s. 241–253). Především však rozsáhlá práce Petra Hrušky (*Pastorační rady farností v české církevní provincii jako realizace synodality v pastorační praxi*, 1–2, Karolinum, Praha 2009) a jeho další práce. Poněkud překvapivá je volba sedmé kapitoly (s. 149–180), omezující se – sice na důležitou, ale přece jen dílčí část pastorace – formaci, speciálně formaci laiků. Specifikace *pastoračních imperativů* (k nimž bezesporu formace laiků patří) vychází ze specifikace *pastoračních principů*. V práci ji nenajdeme. Odpověď na zjištění učiněná výzkumem totiž vede k mnohem zásadnějším otázkám k proměně celého pastoračního paradigmatu života a poslání farností a malých společenství. Zde se nabízí mnohem hlubší promyšlení změn kulturních paradigmat v návaznosti na život a poslání církve. Proto je na místě ukázat na určující akcenty této změny, jímž je otázka pastoračního rozlišování a zásadní indikace celého pontifikátu papeže Františka k tématu srv. například P. Ambros, *Doprovázet, rozlišovat a integrovat*, Olomouc 2016, v níž se velmi podrobně ukazuje na celou problematiku víry a společenství; přesné určení paradigmatu totiž je klíčem pro validitu kvalitativního výzkumu a možnost realizability. Nabízená aplikace v této kapitole je značně reduktivní a nezasahuje podstatu pastorace, totiž proces rozhodování, čili proces *pastoračního plánování*.

Metoda a styl práce

Zvolená metoda práce odpovídá celkovému záměru autorky. Dobře vyjadřuje i její vlastní pozici, kterou v teologické práci preferuje: nechce pastorační situaci testovat, ale rozumět ji, přinést nové porozumění, odvažující se i neotřelých teorií. Její uvažování je samostatné, tvůrčí

a zaměřené k pochopení konkrétních situací. Sympatické je, že netáhne při interpretaci svého výzkumu ke standardizaci sociální konstruktů, ale otevírá je k novému dotazování. Její styl je osobitý, naléhavý, aktivizující. Její úsilí o propojení osvojení vnitřních složek teologa s jeho dovedností projevit je navenek pedagogickou kompetencí.

Kritické zhodnocení

Předložená disertační práce má ambici vstoupit do širší diskuze, zasahující odbornou diskuzi pojetí pastorální teologie. Její přístup je limitován prameny, které se opírají především o diskuzi v anglické jazykové oblasti. Z jistého hlediska jde mimo hlavní proud diskuzí, které reflektují zásadní téma *změny paradigmatu*. Název práce je zavádějící: formulace *společenská dimenze víry* v sobě obsahuje změnu kulturních paradigmat a dynamiku tradice církve v její schopnosti být v dialogu s přítomností. Zásadní téma je dnes nastolováno jinak, především tím, do rozumíme pod pojmem *rozlišování*. Poznatky, které autorka přináší, jsou bezesporu k tomu vhodnou a nutnou predispozicí. To, co je vlastní povahou *pastorace*, totiž jednota božského a lidského v návaznosti na dějiny spásy v tajemství osoby Krista uskutečňovaná v církvi jako znamení spásy, vyžaduje zásadnější odpovědi. Ty oponent doporučuje chápat jako výzvy pro další práci autorky.

Otázky k obhajobě

Jak autorka rozumí události spásy, danou Boží iniciativou a svobodou člověka, z pohledu sociologického, religionistického, psychologického, pastoračního a spirituálního?

Jak ekleziologické modely ovlivňují pastorační?

Jak autorka rozumí skutečnosti post-covidové a jak na ni církev může pastoračně reagovat?

Závěr

Autorka ve své disertační práci prokázala schopnost samostatní tvůrčí práce v oboru teologie. Práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v oboru teologie.

Olomouc, 18. 10. 2021

Pavel Ambros